बाल मोदिनी

साध्वी अरुन्धती

• डा० एन्.के. उदयशङ्करः

तपोधनः महर्षिः वसिष्ठः युवावस्थायामेव महत् ज्ञानं सम्पादितवान् आसीत् । मुनयः सर्वे तस्य ज्ञानसमृद्धिं योगसिद्धिं च ज्ञात्वा तम् आदरेण पश्यन्ति स्म ।

प्राप्तकाले वसिष्ठः परिणयं कतुम् ऐच्छत् । अतः सः सुशीलां कन्याम् अन्विष्यन् बहुत्र अटितवान् । परन्तु ऋषिपरिवारेषु कुत्रापि सुयोग्या कन्या न लब्धा । क्षत्रियादिषु वर्गेषु अपि तादृशी कन्या तेन न दृष्टा ।

कदाचित् सः एकां रूपवतीं चण्डालकन्याम् अपश्यत् । सा नितरां सुलक्षणा गुणवती च इति अभासत । वसिष्ठः तां परिणेतुम् ऐच्छत् । सः तस्याः पितरं दृष्ट्वा स्वीयाम् इच्छां निवेदितवान् । 'कश्चन महर्षिः चण्डालस्य मम

पुत्रीं परिणेतुम् इच्छति' इति श्रुत्वा सः विस्मितः भीतश्च अभवत् । किन्तु वसिष्ठः धैर्योक्त्या तं समाहितं कृतवान् । अन्ते सः वसिष्ठाय पुत्रीं दातुम् अङ्गीकृतवान् ।

ततः वसिष्ठः तां चण्डालकन्याम् उपेत्य पृष्टवान् - ''अयि बाले ! भवती केवलसिकताभिः पाकं कर्तुं शक्नोति किम् ?'' इति ।

सा उक्तवती - ''भगवन् ! यदि भवान् आदिशति तर्हि अहं निश्चयेनापि सिकताभिः पाकं कर्तुं शक्नोमि'' इति ।

ततः सा वसिष्ठेन दत्ताभिः सिकताभिः पाकं कर्तुम् उद्युक्ता । सा अग्निं ध्यातवती । अग्निः तस्याः पुरतः प्रत्यक्षः जातः । तेन सा झटिति पाकं सज्जीकृतवती । वसिष्ठं भोजितवती च । तस्याः एतादृशीम् आत्मशक्तिं विलोक्य वसिष्ठः नितरां सन्तुष्टः अभवत् । सः तां परिणीतवान् ।

वसिष्ठः चण्डालकन्यां परिणीतवान् इत्यतः अन्ये सर्वे मुनयः तं निन्दितवन्तः । तेन सह व्यवहारं त्यक्तवन्तः । ताभ्यां दम्पतिभ्यां सह सम्भाषणमपि न कृतवन्तः । वसिष्ठस्य पत्नी एतेन नितरां खिन्ना अभवत् । तस्याः नेत्राभ्याम् अश्रूणि निर्गतानि । अन्ते सा निश्चितवती यत् 'दुरहङ्कारिणः एते मुनयः दण्डनीयाः' इति ।

सा अग्निदेवं प्रार्थितवती - ''भगवन् ! भवान् इतःपरं हविः मा गृह्णातु'' इति ।

अग्निः तपोमहिमान्वितायाः तस्याः वचनं सादरम् अपालयत् । अतः तस्य दहनशक्तिः नष्टा अभवत् । तेन लोके सर्वत्र यज्ञयागादिकार्याणि स्थगितानि अभवन् । जनाः पाकं कर्तुमपि न शक्ताः । सर्वे मुनयः महासङ्कटे पतिताः ।

अत्रान्तरे देवाः अपि अग्नेः अभावेन हविषा वञ्चिताः अभवन् । महतीं पीडां प्राप्य क्षीणाः च अभवन् ।

अन्ते ऋषयः देवैः सह वसिष्ठस्य आश्रमं गतवन्तः ।

वसिष्ठः सपत्नीकः आदरेण तेषाम् आतिथ्यं कृतवान् । ततः ऋषयः देवाश्च वसिष्ठं प्रार्थितवन्तः - ''हे महात्मन् ! अग्निं विना वयं जीवितुं न शक्नुमः । अस्माकम् अपराधं क्षाम्यतु । अग्निं यथापूर्वं कृत्वा अस्मान् अनुगृह्णातु'' इति ।

वसिष्ठः पत्न्याः मुखम् अपश्यत् । पश्चात्तापदग्धान् ऋषीन् दृष्ट्वा सा कोपं परित्यज्य प्रसन्ना अभवत् । सा पुनरपि अग्निं प्रार्थितवती - ''भगवन् ! भवान् यथापूर्वं ज्वलतु'' इति । महापतिव्रतायाः तस्याः वचनं पालयन् अग्निः पुनरपि अज्वलत् ।

ऋषीणां देवानां च समस्या परिहृता अभवत् । ते महासतीं वसिष्ठपत्नीम् अभिनन्दितवन्तः ।

वसिष्ठस्य पत्नी एषा अरुन्धती इति विख्याता अभवत् । अग्नेः प्रतिबन्धस्य निवारणेन 'अरुन्धती' इति तस्याः नाम सार्थकं जातम् ।

❑❑